

NẾU HOA MAI KHÔNG NỞ TRONG NHỊ ĐỘ MAI.

bài của
NGUYỄN TUẤN HUY

Trong các tác phẩm Nôm nổi tiếng ở Việt Nam, một số lớn được dựa theo truyện hoặc xuất tích ở bên Trung Hoa. Thí dụ điển hình là *Truyện Kiều* của Nguyễn Du được dựa theo *Kim Vân Kiều Truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân và *Nhị Độ Mai* được dựa theo *Trung Hiếu Tiết Nghĩa Nhị Độ Mai* ra đời khoảng triều Minh - Thanh. Điều này có nghĩa Nguyễn Du và tác giả vô danh của *Nhị Độ Mai* đã đọc các tác phẩm Trung Hoa, tìm thấy được một cảm hứng nào đó để quyết định dùng các tác phẩm này phóng tác thành những tác phẩm Nôm của riêng mình. Dĩ nhiên tuy dùng các tác phẩm Trung Hoa để làm cốt truyện, các tác giả Việt Nam đã khéo léo biến các tác phẩm bằng chữ Nôm của họ mang một sắc thái thuần túy Việt Nam qua những câu thơ lục bát bình dân thay vì dùng văn xuôi giống như người Trung Hoa. Cả bốn tác phẩm vĩ đại và nổi tiếng nhất của Trung Hoa như *Tam Quốc Chí Diễn Nghĩa*, *Thủy Hử*, *Tây Du Ký* và *Kim Bình Mai* đều là những thiên tiểu thuyết bằng văn xuôi với nhiều chương, nhiều hồi. Trong khi đó các tác phẩm Nôm nổi tiếng đều là truyện thơ lục bát, cô đọng và ngắn gọn có thể đọc trọn vẹn trong một đêm. *Truyện Kiều* gồm 3254 câu và *Nhị Độ Mai* chỉ có 2780 câu. Tại sao các cụ ngày xưa không bắt chước người Trung Hoa viết truyện tiểu thuyết mà chỉ thích sáng tác theo thể thơ lục bát?

Sáng tác là một công trình mang nhiều tính cách cá nhân và phản ánh cá tính của tác giả. Nếu hiểu được con người của tác giả thì nó sẽ giúp chúng ta hiểu được tâm tình của tác giả gửi gắm ở trong tác phẩm. Ngoại trừ những trường hợp mà tác giả bị ép buộc sáng tác để kiếm miếng cơm hoặc vì danh lợi thì chúng ta không bàn tới. Nhưng nếu để tự nhiên thì thông thường các tác giả sẽ sáng tác tùy theo cảm hứng của họ. Trong trường hợp của Nguyễn Du, chúng ta có thể đoán rằng ông ta là người hay thương tiếc những người có tài mà gặp phải số phận kém may mắn. Qua bài thơ của ông viết để tưởng nhớ nàng thiêu phụ trẻ Tố Như,

*Bát tri tam bách dư niên hậu,
Thiên hạ hà nhân khấp Tố Như.*

Chúng ta có thể tưởng tượng rằng câu chuyện của những người con gái trẻ đẹp, tài sắc mà phải chịu nhiều cảnh đau thương, khốn khổ như Thúy Kiều và Tố Như đã đánh động tâm hồn của Nguyễn Du nên ông đã chọn *Kim Vân Kiều Truyện* như một cái khung vải bố trắng để ông ta dùng tài năng của mình vẽ lên hình ảnh của một cô gái tài sắc vẹn toàn như phải chịu cảnh hồng nhan bạc mệnh. Mặc dù Thúy Kiều là một nhân

vật bên Trung Hoa, nhưng qua ngôn ngữ của Nguyễn Du, chúng ta vẫn có được hình ảnh của một nàng Thúy Kiều Việt Nam. Điều này cho thấy Nguyễn Du đã đồng cảm với câu chuyện của một nàng Thúy Kiều ở bên Trung Hoa, đã lấy cảm hứng và biến hóa cô ta thành một cô gái Việt Nam để bày tỏ tâm trạng mình. Nhờ đó mà người đọc Việt Nam đã không coi Truyện Kiều như một tác phẩm ngoại quốc mà yêu chuộng và phổ biến rộng rãi để nó đã trở thành một biểu tượng cho văn hóa Việt Nam. Cũng giống như vậy, yếu tố nào ở tác phẩm Trung Hoa *Trung Hiếu Tiết Nghĩa Nhị Độ Mai* đã khiến cho tác giả bỏ công sức ra để phóng tác lại bằng thơ lục bát và khiến cho độc giả Việt Nam yêu mến nó như một tác phẩm Việt Nam thuần túy?

Nếu chúng ta phân tích những sở thích của con người, thường thì những kinh nghiệm mà chúng ta trải qua khi còn thơ ấu sẽ có rất nhiều ảnh hưởng đến tâm lý của chúng ta khi trưởng thành. Thí dụ khi lớn lên chúng ta sẽ hay thích ăn những món mà chúng ta đã được mẹ nấu cho ăn khi còn nhỏ. Hương vị của những món ăn đó sẽ nằm ở trong tiềm thức của chúng ta và ảnh hưởng đến khái niệm ngon và dở của chúng ta sau này. Có những người đã quen ăn theo khẩu vị của mẹ mình nấu ở nhà, ra ngoài, họ cảm thấy không hợp vị khi ăn những món ăn do người khác nấu. Như vậy, những truyện chúng ta đọc khi còn thơ ấu sẽ có một ảnh hưởng lớn nhất về những gì chúng ta thích đọc sau này. Các tác giả truyện Nôm và độc giả ngày xưa chắc cũng không thoát khỏi quy luật này. Nhìn lại, những truyện cổ tích Việt Nam là những tác phẩm còn được tồn tại lâu dài nhất vì nó được người ta kể lại cho nhau qua bao thế hệ. Người lớn thường kể lại cho trẻ em nghe những câu chuyện mà chính họ đã được nghe khi còn bé. Những trẻ em này mang những ấn tượng từ những truyện cổ tích thời thơ ấu đã uốn nắn tâm hồn của họ cho tới khi đã trưởng thành. Có lẽ khi đọc *Trung Hiếu Tiết Nghĩa Nhị Độ Mai*, tác giả đã thấy một câu chuyện giống như một truyện cổ tích đã được nghe khi còn bé và đánh động họ để bỏ công sức phóng tác lại. Cùng một lúc, các độc giả Việt Nam cũng nhận thấy được những yếu tố, mô típ của những câu truyện cổ tích thần thoại và từ đó dễ chấp nhận và phổ biến nó như một truyện cổ tích Việt Nam. Người đọc Việt Nam phải nhận thấy một hình ảnh Việt Nam nào đó ở trong những truyện được phóng tác từ truyện Trung Hoa để có thể chấp nhận nó như là một tác phẩm văn hóa Việt Nam. Truyện *Nhị Độ Mai* đã dễ được độc giả Việt Nam hưởng ứng vì nó có thể coi như là một truyện cổ tích. Đã là một câu truyện cổ tích thì người ta không còn phải phân giữa Việt Nam và Trung Hoa vì tất cả đều mang một mô típ chung về thiện và ác và thể hiện một ước mơ hoàn vũ của người đọc. Theo Wikipedia

... là truyện cổ tích nên chúng thường mang yếu tố hoang đường, kì ảo, thể hiện ước mơ của người Việt về chiến thắng cuối cùng của [cái thiện](#) đối với [cái ác](#), sự công bằng thay cho sự bất công trong xã hội.¹

Hơn nữa hình ảnh của một cô gái “lá ngọc cành vàng” Hạnh-Nguyên bị đem làm vật tế thần, công hiến cho Rợ Hồ để bảo vệ bờ cõi đã nhắc cho người đọc Việt Nam một hình ảnh giống như vậy trong lịch sử Việt Nam.

*“Đẹp yên mượn sức má đào,
Khen ai đặt để cái mưa cũng già!”* (câu 903 – 904)

Trong huyền thoại dân gian, người ta tưởng nhớ đến công của Huyền Trân Công Chúa cũng đã phải đi làm dâu nước Chiêm Thành để giữ mối liên hệ giữa hai nước và tăng thêm lãnh thổ Việt Nam. Người Việt Nam tiếc thương cho thân phận của Huyền Trân Công Chúa và họ cũng đã mỉa mai cuộc hôn nhân chính trị này qua hai câu ca dao:

*Tiếc thay cây quế giữa rừng
Để cho thằng Mán thằng Mường nó leo*

Yếu tố thần thoại ở trong *Nhị Độ Mai* khởi nguồn qua việc Hạnh-Nguyên được thần cứu sống và mang về Trung Nguyên giao cho nhà Bá Phù.

*“Đón nàng khi sắp đầu hà,
Dem về đại quốc vườn hoa Bá Phù.
Người Trung-châu, trả Trung-châu,
Mặc ai trọn nghĩa, báo thù mặc ai.”* (câu 1173 – 1176)

Trong lịch sử Việt Nam, sau khi tướng Trần Khắc Chung cứu Huyền Trân khỏi bị hỏa thiêu ở Chiêm Thành, phải một năm sau họ mới trở về lại Thăng Long sau một cuộc hải trình vất vả. Trong khi đó, Hạnh-Nguyên được thần cho cưỡi gió bay một cái vèo về đến nhà Bá Phù ở Trung Châu.

*“Ào ào tiếng gió lay rừng,
Giữa trời vũ giá vân đằng đem đi.”* (câu 1247 – 1248)

Qua câu chuyện của Hạnh-Nguyên, chúng ta thấy thần thánh đã hai lần trực tiếp nghe lời cầu xin của Hạnh-Nguyên mà can thiệp vào cuộc đời của nàng.

Lần thứ nhất, trời đã đáp lời cầu nguyện của nàng để cho hoa mai nở lần thứ hai.

*Tiểu thư ra trước vườn hoa,
Khẩn năm bảy lượt, lay và bốn phen.* (câu 741 – 742)

Lần thứ hai, các thần linh đã nghe lời cầu khẩn của nàng ở trong đền thờ Chiêu Quân mà cứu sống nàng.

*Hay đâu mấy bộ Công-tào,
Đã đem làn khăn tâu vào Chiêu Quân.* (câu 1157 – 1158)

Nếu như truyện *Nhị Độ Mai* không có sự can thiệp trực tiếp hoặc gián tiếp của thần thánh thì sẽ có những kết cục như thế nào? Thứ nhất Lương Ngọc sẽ chết do thất cố tự vẫn sau cái chết của Hy Đồng vì sẽ không có một nhà sư đến cứu Lương Ngọc kịp thời. Thứ hai, hoa mai sẽ không nở hai lần để đáp lời cầu khẩn của Hạnh-Nguyên. Thứ

ba, Hạnh-Nguyên sẽ phải bỏ thân ở đất Hồ sau khi trảm mình dưới hồ sâu. Thứ tư, Xuân Sinh sẽ bị chết đuối khi gieo mình xuống sông để quyên sinh vì không có sẵn ngư bà ở đó để vớt lên. Và sau cùng, vì không có Lương Ngọc và Xuân Sinh để kêu oan cùng vua, Mai Bá Cao sẽ không được truy phong và Trần Công vẫn không được thả và thăng chức. Như vậy chúng ta thấy rằng kết cục của câu chuyện thay đổi hoàn toàn nếu không có sự can thiệp của thần thánh. Từ một kết cục mà hai chàng Lương Ngọc và Xuân Sinh đều thi đỗ làm quan, mỗi người có được hai cô vợ trẻ, và giải oan được cho bố của mình. Trở thành một kết cục mà đa số các nhân vật chính đều chết hoặc bị hại. Như vậy không biết *Nhị Độ Mai* có thu hút được độc giả hay không?

Hai nhà nghiên cứu Dương Quảng Hàm và Nguyễn Phương Chi đã có những nhận xét chính đáng về khía cạnh luân lý. Cả hai đều chê về phần tình tiết rối ren, kết cục không đơn điệu. Tuy nhiên cả hai đều không đề cập đến chuyện hoang đường, kì ảo đã xảy ra đến cho Hạnh-Nguyên.

o Nhà nghiên cứu [Dương Quảng Hàm](#):

Nhị độ mai là một cuốn luân lý tiểu thuyết chủ ý khuyên người ta nên theo luân thường, nên giữ trọn những điều trung, hiếu, tiết, nghĩa. Trong truyện, bày ra một bên là những vai trung chính, dù gặp hoạn nạn cũng không đổi lòng, sau được vẻ vang sung sướng; một bên là những vai gian ác, tuy được đắc chí một thời, sau cũng phải bị tội vạ, khổ sở, để tỏ cho người đời nhận biết cái lẽ báo ứng của trời.

Cốt truyện là những nỗi gian truân của hai gia đình, họ Mai và họ Trần... Nhưng kết cấu câu chuyện hơi vụng..., và tình tiết trong truyện nhiều chỗ phiền toái, rối ren. Lời văn truyện này bình thường, giản dị, ai xem cũng hiểu. Vả lại, câu chuyện hoàn toàn có tính cách luân lý, nên rất được phổ cập trong dân chúng.²

o Nhà nghiên cứu Nguyễn Phương Chi:

Nội dung Nhị độ mai là cuộc đấu tranh quyết liệt giữa hai lực lượng chính nghĩa và phi nghĩa trong xã hội phong kiến. Tác phẩm phản ánh hiện thực xã hội phong kiến trên bước đường suy vong của nó: trong triều vua không lo việc nước để gian thần lộng hành giết hại những trung thần, nên ngoài thì giặc giã luôn đe dọa, đời sống nhân dân cơ cực, bị ức hiếp và chà đạp. Tác phẩm cũng thể hiện sâu sắc thái độ và nguyện vọng của người dân lao động lúc bấy giờ: đứng về phía chính nghĩa mà căm ghét phe gian tà hại dân phản nước; luôn mong ước cho người ngay, người tốt được hưởng hạnh phúc, kẻ gian ác phải bị trừng trị nghiêm minh. Vì vậy, tuy ít nhiều còn nhuộm màu sắc phong kiến, truyện Nhị độ mai cũng đã thấm nhuần tư tưởng nhân đạo tiến bộ.

Tác phẩm là câu chuyện có nhiều tình tiết, kết cấu không đơn điệu, mặc dù đôi khi tác giả đã quá lạm dụng các tình tiết khiến mạch truyện thiếu phần chặt chẽ và tự nhiên. Nhân vật tuy chưa được chú ý nhiều về đời sống nội tâm, nhưng một số cá tính cũng đã được khắc họa tương đối đạt.³

Cho dù các nhà nghiên cứu vô tình hay cố ý không đề cập đến sự hiện diện của thần thánh, chúng ta cũng nên nhìn lại tầm quan trọng của sự kiện này trong truyện của *Nhị Độ Mai* và tác dụng của nó cho người đọc. Thí dụ, nếu không có sự hiện diện của thần thánh thì những truyện cổ tích như Tấm Cám không thể trở thành một bài học luân lý được. Cô Tấm đã bị hai mẹ con Cám hãm hại, chết đi, chết lại hai ba lần để sau cùng mới hóa thân thành một nàng tiên ở trong trái thị. Câu truyện Tấm Cám sẽ phải chấm dứt ngay từ sau cái chết của Tấm nếu không có sự can thiệp của thần thánh. Cũng giống như vậy, nếu không có sự can thiệp của thần thánh thì hai cuộc hôn nhân giữa sáu nhân vật cũng đã không thành vì những nhân vật chính như Lương Ngọc, Hạnh-Nguyên và Xuân Sinh đã chết vì tự tử trong lúc gặp hoạn nạn. Vì vậy những truyện như Tấm Cám và *Nhị Độ Mai* không thể nào là một bài học luân lý nếu chính nó lại là những bi kịch, những thảm kịch mà không ai muốn xảy ra đến với họ. Nhưng nhờ có sự hiện diện của thần thánh mà những truyện như Tấm Cám và *Nhị Độ Mai* trở thành những câu truyện cổ tích và có tác dụng theo như chức năng của truyện cổ tích.

Truyện cổ tích ra đời trong xã hội có phân chia giai cấp, đề cập và quan tâm trước hết là những nhân vật bất hạnh cho nên chức năng cơ bản của truyện cổ tích là nhằm an ủi, động viên, bênh vực cho những thân phận, phẩm chất của con người. Vì thế qua mỗi câu chuyện cổ tích, nhân dân lao động đều gửi gắm mơ ước về một thế giới tốt đẹp, về sự công bằng.¹

Có lẽ vì mang chức năng của một truyện cổ tích nên *Nhị Độ Mai* tuy xuất thân từ một tác phẩm bên Trung Hoa nhưng vẫn được độc giả Việt Nam ưa chuộng vì nó thể hiện được những khao khát của những người dân mong muốn thấy những kẻ lợi dụng quyền thế áp bức, ức hiếp họ bị trừng phạt. Nó cũng thể hiện những ước vọng bình dân như có chồng đỗ đạt làm quan hoặc lấy được hai người con gái xinh đẹp làm vợ. Trong xã hội hiện tại, người ta cũng vẫn khao khát sự công bằng trong xã hội, mơ ước thành công trong cuộc sống. Có lẽ sự can thiệp của thần thánh không quan trọng đối với độc giả hiện đại. Nhưng đối với độc giả hơn một trăm năm về trước, đó có thể là giải pháp xứng đáng nhất. Trong xã hội phong kiến, số mệnh của người thường dân là những ván bài mà tỉ lệ thắng thiên về thiểu số nắm quyền. Do đó nếu không có sự can thiệp của thần thánh thì cán cân công lý không thể nào nghiêng về phía họ. Vì vậy họ cần phải dùng đến truyện cổ tích và tin vào sự quan phòng của trời đất để bảo vệ họ. Ngày nay chúng ta không còn tin vào truyện cổ tích một phần vì tiến bộ của khoa học, một phần vì chúng ta tin rằng con người có thể làm chủ được số mệnh của họ trong một xã hội dân chủ mà không cần vào sự can thiệp của thần thánh. Nhưng biết đâu được một lúc nào đó trong cuộc sống, ai trong chúng ta cũng sẽ cần có hoa mai nở hai lần.

Nguyễn Tuấn Huy

Houston, Ngày 14 Tháng 12 Năm 2020.

Chú Thích

1. [https://vi.wikipedia.org/wiki/Truy%E1%BB%87n c%E1%BB%95 t%C3%ADch Vi%E1%BB%87t Nam](https://vi.wikipedia.org/wiki/Truy%C3%A1ch_Vi%E1%BB%87t_Nam)
2. *Việt Nam văn học sử yếu*, tr. 389-390.
3. *Từ điển văn học* (bộ mới), tr.1265-1266.